

Nakon obrazovanja i gospodarskog razvitka franjevci 1936. na Široki Brijeg donose i električno svjetlo

FRANJEVAČKA HIDROCENTRALA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Došavši na vlast, komunisti nacionaliziraju franjevačku hidrocentralu i prepuštaju je zubu vremena

► Piše: fra Ante Marić

Priprava za izgradnju

Prateći razvoj gimnazije i samostana ma Širokom Brijegu, razvidno je da su stalne poteškoće s rasvjetom i grijanjem – trebalo je osigurati znatne količine karbi- da, drva i ugljena, što nije bilo ni jednostavno ni jeftino. Stoga se među profesorima i fratrima u samostanu rodila namisao da se iskoristi rječica Lištica podno Širokog Bri- jega uz fratarsku mlinicu za podizanje hidrocentrale za proizvodnju električne energije. O tomu svjedoči pismo namjere upućeno 21. travnja 1924. franjevačkom pogla- varstvu u Mostaru. Pismo su potpisali fra Krešimir Pan- džić (profesor na gimnaziji, diskret samostana), fra Pavo Dragičević (profesor na gimnaziji, diskret samostana), fra Žarko Pehar (vikar samostana) i fra Stanko Kraljević (gvardijan).

»Starješinstvo ovoga samostana ima nakanu, ako bude ikako moguće, što prije uvesti električno svjetlo, i to tako, da bi se centrala postavila uz našu mlinicu. Me- đutim se čini, da bi mogla skoro biti na prodaju mlinica “stari ćemer” sa šest mlinova, stupom i badnjem: ona bi bila za razvođenje električnog svjetla neprispodobivo zgodnija, k tomu ima ljepšu bašču, a sama bi mlinica za nas imala veću vri- jednost nego i za koga drugoga, jer se do nje može sa centruma Lištice kroz našu bašču načiniti preko vode put, odnosno most; zato, ako bi se svidjela cijena i pokazala se prilika, ovaj bi sa- mostan bio voljan “stari ćemer” kupiti.

Fratri nemaju prostor, a ni dovoljno novca za gradnju hidrocentrale. Odlučuju se snaći kako najbolje znaju.

Ali da u prvom redu uvedemo električno svjetlo i da eventualno prekupimo “stari ćemer” po našem mnijenju morali bismo prodati prije slijedeće čestice, koje nam se manje isplaćuju:

- 1.) livada na Mostarskom Blatu zvana “Okolišta”: 34 dunuma, oko 300.000K;
- 2.) jedan vinograd na Uzarićima zvani Vučić: 8-10 dunuma, loza je povadena, oko 100.000 K;
- 3.) ograda u Pribinovićima Redžića gaj: 60-70 dunu- ma, oko 100.000 K;
- 4.) gradilište na Lištici “Orlovac”: 800 m2, oko 40.000 K;
- 5.) ako bi bila baš potreba, koja bi sigurno nadošla u slučaju kupovanja mlinice, dobro bi bilo, da mp. Starješinstvo isposluje sa strane Rima dozvolu, da se može sve, što imamo na Lištici, prodati, t.j. sadašnji žandarski kasar i bašču “Bijele Vrace” na površini od oko 4½ dunuma: pa kasnije kad bi starješinstvo samostansko u sporazumu s provincijalnim uvidjelo, da je isplativo, neka bi prodavalo, što bi i koliko bi

bilo nužno i korisno. Vrijednost ci- jele Lištice računamo najmanje oko 500.000 dinara, a vrijednost same kuće i bašče, što žandarmerija drži, do 350.000 dinara.«¹

Ovaj dopis samostanske upra- ve vremenski se poklapa sa sveobu- hvatnim i velikim pripremama oko izgradnje nove gimnazijske zgrade. I do sada je očitim da su problem rasvjete i grijanja bili predmetom

¹ SP sv. 63., folija 221. Valja napomenuti da je Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru uistinu od Rima za- tražio dopuštenja za prodaju zemljišta (br. 357/1924., Mostar, 14. svibnja 1924.) kako bi se podigao kredit za izgrad- nju gimnazije za koji je istog 14. svibnja podnesena molba (br. 358/1924.). Sveti zbor iz Rima za oba zahtjeva šalje dopuštenje: Prot. N. 3218/24. od 26. lipnja 1924. da se može podići kredit u visini od 500.000 libeller. italicae, »ut Collegium Seraphicum in loci Siroki Brijeg reficere possit«; Prot. N. 3219/24. da mogu prodati »domum cum hortis in Lištica, agrum silvestrem in Pribinović; veterem vincam in Uzarići, pratum in Blato«.

mnogih pismenih dopisa između samostana, gimnazije i uprave Provincije. Fratri su i te kako svjesni da bi se takvim zahvatom unaprijedio život na Širokom Brijegu, a time bi se i odgojno-obrazovni proces odvijao u primjerenijim okolnostima. Uprava Provincije na ovaj je dopis samostanske uprave odgovorila potvrdno.

Samostanska uprava i profesorski zbor zajedno s upravom Provincije žele da sa završetkom izgradnje gimnazijske zgrade bude završena i hidrocentrala. Stoga se gvardijan širokobriješkog samostana fra Stanko Kraljević 18. listopada 1925. ponovno obraća Provincijalatu hercegovačkih franjevaca (dopis pod ur. br. 144.) te ih izvješćuje o daljnjim radnjama:

»Potpisano samostansko starješinstvo odlučilo je, da prema principijelnom odobrenju mp. o. provincijala prvom zgodom proda samostansku bašču na Lištici (Bijele Vrace) osim dijela, što ga drži žandarska stanica. Zemlji što leži na najprometnijem mjestu te ima prvorazrednu vrijednost kao gradilište: lice mu je u smjeru ceste dugo 70 m, a poprečna je širina od ceste do rijeke oko 27 m. Prema tome površina bi bila otprilike 2 dunuma ili nešto manje.

Cijenu cijelom gradilištu, mislimo, određivalo bi lice njegovo bez obzira na malo veću ili manju širinu prema rijeci. Računamo, da bi se metar lica mogao prodati 3-3½ hiljade dinara. Dosada nijesu nam poznati drugi mušterije osim mjesnih Lištičana i obližnjih nekih seljaka. (...)

Svrha je prodaje jedina da dobijemo potrebiti novac za uvođenje električne rasvjete u samostanu i gimnaziji. Pri tom dakako očekujemo barem razmjernu potporu provincije, koliko će svjetla potrošiti gimnazijske prostorije. Ako sa svotom dobivenom od prodaje ne mognemo još ništa ni početi, opet je za nas korisnije da novac uložimo u banku nego da zemljište dalje držimo, kad ga ne mislimo sami za gradilište upotrebiti. Valjda nema ni nade, da bismo u dogledno vrijeme zemljište skuplje prodali.

Ove činjenice i okolnosti stavljamo mp. Starješinstvu na znanje i molimo, da ih uzme u pretres te da nam prema potrebi svoje mjerodavno mišljenje i konkretne prijedloge izvoli saopćiti.«²

Kao i prije, Provincijalat je podržao sva samostanska nastojanja oko podizanja hidrocentrale pa se tako očitovao i na jesenskom zasjedanju Uprave: »Starješinstvo je usvojilo Vaš prijedlog i za prodaju i o tomu, da se ne oglašuje radi posve slobodnog natječaja. Provincija će

Stari ćemer – mlinica koju su fratri namjeravali kupiti i preurediti u hidrocentralu. U pozadini gradić Široki Brijeg oko 1930.

kad bude u stanju poduprijeti to poduzeće za električnu rasvjetu.«³

Uz već dosad navedene djelatnosti Uprave franjevačkog samostana na Širokom Brijegu oko izgradnje električne hidrocentrale informativan je dopis od 17. listopada 1927. upućen upravi Provincije u Mostaru (ur. br. 220/1927.) u kojem izvješćuju o prodaji »Kasara« (kuće u kojoj je bila smještena žandarmerija) i dio vrta za iznos od 5.000 dolara:

»Primili smo već 2.500 dolara, a drugih 2.500.-

Dolara dobit ćemo do 1. augusta 1928. god. Mi bi odmah počeli s radom, samo od mnp. Naslova molimo "Placet" ili bolje rekavši odredbu, koja bi bezuvjetno vezala i buduće samostansko starešinstvo. Sigurno će se morati učiniti jedan zajam, jer proračun bez inštalacija iznosi 600.000.-D, sa inštalacijom iznosi 800.000.-D. No ovaj će proračun biti sigurno manji, jer je na pr. predviđeno za kopa-

nje kanala i kuće 219.000.-D, a to bi se dalo učiniti i za 120.000.-D. Inštalacija bi se mogla sad za sad ograničiti na najnužnije prostorije etc. Svijetlo bi se dalo u Lištici, te bi se time pokrivali barem režijski troškovi, a kamate bi pokrивao sadašnji potrošak svijetla. Dosada je osigurana svota u gotovu iznosu od 330.000.-D.«⁴

Dana 24. listopada 1927. samostan je uputio molbenu (br. 2261.) tadašnjem Hidrotehničkom odjelu Mostarske oblasti »za predkoncesiju radi izrabljivanja vodene snage na rijeci Lištici« na koju je 31. listopada 1927. dobiveno rješenje da se »tehničkim organima dozvoljava obavljanje tehničkih predradnja, premjeravanja zemljišta, mjerenje brzine i količine vode, geološkog ispitivanja

Dobivši dopuštenje poglavara, fratri na Širokom Brijegu smjesta prijanjaju poslu. Prave nacрте i skupljaju potreban novac.

² SP sv. 67., folija 183.

³ SP sv. 67., folija 186., Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru, br. 599./1925., Mostar, 23. X. 1925., provincijal.

⁴ SP sv. 72., folija 280., Široki Brijeg, 17. X. 1927. o. fra Stanko Kraljević, gvardijan.

područja i ostaloga što je potrebno za izradu projekta u svrhu iskorištavanja vodene snage. Osim premjeravanja na samoj vodi dozvoljava Vam se, da preduzimate premjeravanja i na susjednim zemljištima prema potrebi, ali obvezani ste vlasnicima zemljišta namiriti svaku štetu, koja bi nastala usljed premjeravanja. Ova dozvola važi za rijeku "Lišticu" i "Ugrovaču" i to počevši od mosta preko Ugrovače kod Klanca i od mosta na Lištici kod Penavića kuće do mjesta 2 kilometra niz vode od ušća Ugrovače u Lišticu. Dozvola se izdaje na dvije godine, računajući od dana kada je izdana.«⁵

U prilogu rješenja dani su i uvjeti za izdavanje konačnog dopuštenja izgradnje hidrocentrale:

1. - Situacioni plan sliva (ženeral. štabna karta) dotične reke, u razmeri: 1:750.000 ili 1:200.000. Kočerin – Mostar.
2. - Situacioni plan zemljišta na kome se ima podići postrojenje – građevina sa svima objektima 1:2.000 (u kome naznačiti da li postoje uzvodne i nizvodne građevine).
3. - Uzdužni profil 1:2.000 za dužine i 1:200 za visine.
4. - Količina vode koja proteče koritom reke na sekund (najveća, srednja i najmanja voda) na dotičnom mestu.
5. - Kolika je predviđena potrebna količina vode u sekundi kao i kolka je visina korisnoga pada za postrojenje.
6. - Najnužnije crteže (detalje) građevina u razmeru 1:200 ili približno ovoj.
7. - Veličina koštanja – predračun – postrojenja.
8. - Tehnički izveštaj – opis postrojenja.
9. - Način finansiranja, čemu ima da služi preduzeće, način eksploatacije – rantabilitet, – sedište Uprave.

Generalna Direkcija Voda.«⁶

Kako se gradnja gimnazijske zgrade privodila kraju, nastojanja oko elektrifikacije i izgradnje hidrocentrale sve je više i više dobivala prednost pred drugim zadacima Provincije, samostana i gimnazijske uprave. Naime, radovi na gimnazijskoj zgradi u samoj su završnici pa se u njoj već održava nastava u I. i II. razredu, a iz školskog se ljetopisa saznaje da su pod njezinim krovom već izvršena prva ustoličenja: novog provincijala i novog širokobriježskog gvardijana, a proslavljen je i imendan isluženom gvardijanu.

Uprava širokobriježskog samostana 14. travnja 1928. šalje Provincijalatu hercegovačkih franjevacu pismo sljedećeg sadržaja (ur. br. 116/1928.):

»Prema dopisu mnogp. Starešinstva od 23. 10. 1927. br. 505 dozvoljava se načelno izgradnja električne centrale s primjedbom, da se prije toga učine pripreme za hipotekarni ili sličan zajam.

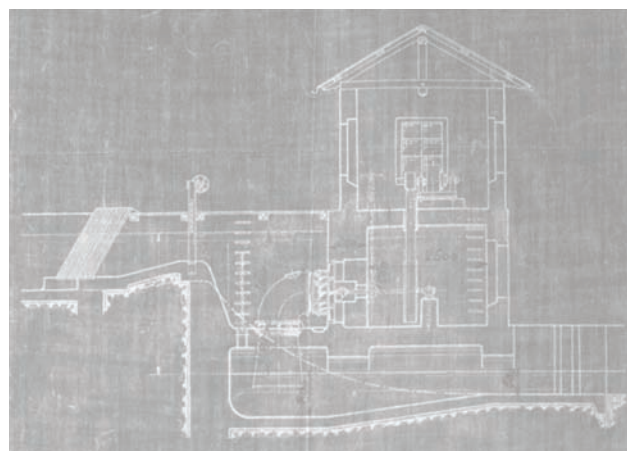
Nadali smo se, da ćemo dobiti zajam od Hipotekarne banke, no naišli smo na poteškoće – odgovoreno nam je, da sad zasad ne daju zajmove do daljne odredbe. Osim toga, vele, da u sela ne običavaju uopće podijeljivati zajmove. Izgleda, da od hipot. zajma ne će biti ništa.

Uza sve to što zajam nijesmo osigurali, od izgradnje elekt. centrale ne odustajemo: imamo gotovine 340.000 D računajući na isplatu prodanog zemljišta u Lištici. Do na jesen će se sigurno nešto sakupiti, osim toga moguće je i "četvrtare" na Uzarićima prodati i tako istjerati na iznos od D 400.000. Izgradnja će stajati oko 500.000 D. Kad bi se od koje druge banke pozajmilo oko 100.000 D. moglo bi se po prilici sve dovršiti.

Rad se naravno ne će odpočeti, dok ne bude cijeli novac sakupljen. Molimo gornji naslov za odobrenje i klauzulu, da se ne bi gornju gotovinu – u druge svrhe upotrebilo.«⁷

Konačna odluka o izgradnje hidrocentrale

Na kapitulu Provincije održanom 20. travnja 1928. odlučeno je da se bezuvjetno počne s izgradnjom hidrocentrale. U tu je svrhu 6. svibnja 1928. na Širokom Brijegu održana izvanredna sjednica kojom je predsjedao provincijal fra Dominik Mandić. U Arhivu Provincije čuva se dio zapisnika s te sjednice koji se odnosi na raspravu o postavljanju električne rasvjete⁸:

Plan hidrocentrale

⁵ SP sv. 75., folija 182. – 183.

⁶ Isto, folija 183.

⁷ SP sv. 74., folija 293., u potpisu su diskreti fra Viktor Nuić, fra Petar Sesar, fra Oton Knezović i gvardijan fra Krsto Kraljević.

⁸ Ovaj je dio zapisnika provincijalu dostavio fra Petar Sesar, a u prilogu je i osobno pismo: »Izvinite, što Vam nijesam prije poslao izvadak iz zapisnika disk. Sjednice, držane 6. V. t. g. u koliko se odnosi na elek. Centralu. Upravo ga je

»Određuje se, da se odmah počne sa pripremanjem za električnu centralu. Novac se mora ubrati na sljedeći način:

- a) 5.000 dolara (pet hiljada) za prodani kasar, od kojih je već 2.500 dolara primljeno, a ostalih 2.500 ima se primiti do 1. augusta t. g., kako je to već prije utanačeno posebnim ugovorom sa Ilijem Zorićem, kupcem kasara
- b) 30.000 dinara (trideset hiljada) daje provincija
- c) 30.000 dinara (trideset hiljada) imamo u fondu biskupovom, koju svotu smo već prije za spomenutu svrhu odredili
- d) Određuje se, da se gleda prodati četvrtare na Uzarićima, Jelića njiva i Redžića gaj, a novac bi se upotrebio za elektriku
- e) O. će provincijal napraviti po mogućnosti odmah kod oo. župnika dobrovoljnu kolektu u svrhu centrale
- f) Varoš (Lištica) ima dati beskamatni predujam u tri rate u iznosu cca 100.000 dinara (sto hiljada)
- g) Ocu direktoru i ocu gvardijanu stavlja se u dužnost, da stupe u vezu s varošom u stvari označenog pod f)
- h) Za ostatak od 100 – 150 hiljada dinara ima provincijal sklopiti hipotekarni zajam na teret ovoga samostana.

Široki Brijeg, 6. 5. 1928.

o. fra Viktor Nuić, o. fra Petar Sesar, o. fra Nikola Ivanković, o. fra Rade Vukšić o. fra Mate Čutura.«⁹

Novi provincijal fra Dominik dr. Mandić izvanrednom energijom nastavlja započete projekte u Provinciji, pogotovo svoga predšasnika fra Luje Bubala, kojemu je bio vijećnikom, definatorom. Zahvaljujući toj činjenici, uspješno je pokrenuta izgradnja nove gimnazijske zgrade. Jedan od takvih zadataka sada je elektrifikacija.

Pod urudžbenim brojem 356/1928. Provincijalat se 8. srpnja 1928. obraća velikom županu Mostarske oblasti s molbom za gradnju hidrocentrale na Lištici. Provincijal fra Dominik u svom dopisu piše:

»U prilogu čast mi je predložiti generalne nacрте, račun rentabiliteta i predračun, sve in triplo, za gradnju hidrocentrale na desnoj obali rijeke Lištice, općina Mokro, srez Mostar, s molbom da se čim prije povede očevid na licu mjesta radi podjele potrebite koncesije. Primijetiti mi je, da se u predmetu radi o iskorišćavanju naše vlastite stare vodene snage za pogon moderne hidrocentrale,

kojom smo se vodenom snagom služili više od sto godina za pogon naše stare mlinice.

Svrha je naše hidrocentrale:

1. rasvjetljenje gimnazije, crkve i samostana s nuzgrednim zgradama na Širokom Brijegu;
2. električno grijanje svih zgrada navedenih pod stavkom 1.;
3. podizanje vode pomoću električne pumpe iz rijeke Lištice za opskrbu vodom samostana i gimnazije na Širokom Brijegu;
4. podizanje vode kao pod stavkom 3. za natapanje bašča i zemljišta samostana na Širokom Brijegu;
5. uregaj novoga električnog mlina u staroj postojećoj mlinici;
6. električno rasvjetljenje mjesta "Lištica" s cca 35 kuća, trgovina, žandarm. i finansijske kasarne, škole i državnoga ureda za otkup duhana;
7. eventualno davanje električne snage za manje kućne industrije.«¹⁰

Već je 16. srpnja 1928. od velikog župana stigao odgovor s prilogom – »Edikt za vodopravnu raspravu radi iskorištavanja vodene snage na potoku Lištici u općini Mokro srez mostarski« s pozivom »...da prisustvujete očevidu na licu mesta«.¹¹

Između ostaloga, u tom ediktu stoji:

»Kompletno izrađeni projekat nalazi se kod Oblasnog Hidrotehničkog Odeljenja Velikog župana Mostarske Oblasti u Mostaru i u drugom primerku kod poglavara sreza u Mostaru, te se može na navedenim mestima pregledati svakim radnim danom od 11 – 12 sati pre podne počevši od 1. augusta do uključivo 10. augusta 1928. godine.

Očevid na licu mesta u Mokrom, srez mostarski, održaće se dne 11. avgusta 1928. godine u 9 sati pre podne, te se pozivaju svi susedi, posednici okolnih vodenih naprava, općinske starešine sela Mokro i Lištice i ostali interesanti koji su eventualno tangiraći u njihovom pravu, da prisustvuju gore navedenom očevidu lično ili preko svojih opunomoćenika, i to u gore određeno vreme, inače neće se njihovi prigovori uvažiti ako ih nisu već pre pismeno predali poglavaru sreza Mostarskog.«¹²

Nakon obavljena očevida provincijal pod urudžbenim brojem 446/1928. 12. rujna šalje dopis upravi državnih rudnika u Mostaru gdje zakazuje sastanak za 13. rujna 1928.: »U savezu sa izjavom gosp. ing. Vidića, danima

---

danas o. fra Viktor napisao, a da je to ovliko zateglo ima nešto i moje krivnje. Zapisnik u kojem je cijeli sadržaj gore spomenute sjednice, ponijet ću ja kojom zgodom, da se Vašim potpisom potkrijepi. Spomenuti Vam izvatak šaljem bez službenog broja i štampilje...« Usp. SP sv. 74., folija 373., Široki Brijeg, 23. svibnja 1928., fra Petar Sesar.

⁹ SP sv. 74., folija 373.

¹⁰ SP sv. 75., folija 180., u potpisu je o. provincijal fra Dominik Mandić.

¹¹ SP sv. 75., folija 48. (na srpskom jeziku i ćirilici)

¹² SP sv. 75., folija 49., X. O. broj 1470/28.

na očevidu na podizanje franjevačke hidrocentrale na Širokom Brijegu dne 11. pr. mj., čast mi je pozvati Naslov, da sutra dne 13. t. mj. izašalje svoje delegate u svrhu pregovora, da državni rudnik vodi svoj vod na Široki Brijeg.«¹³

Naime, iz jednog drugog dopisa Provincijalata gospodinu Martinu Halbreichu u Beograd razvidno je da je nakon očevida nastala nedoumica treba li graditi svoju vlastitu električnu hidrocentralu ili na Široki Brijeg voditi struju od rudnika u Mostaru.¹⁴

Svakako je važno spomenuti opširan i stručan dopis na njemačkom jeziku A. Solterera iz Zavoda za elektrotehniku i mehaniku iz Sarajeva upućen 19. lipnja 1928.¹⁵ fra Dominiku Mandiću u kojem uvaženi profesor Serneck iznosi svoju stručnu analizu o gradnji hidrocentrale.

Nakon izvjesnih dvoumljenja o tome treba li graditi dalekovod iz Mostara do Širokog Brijega ili graditi vlastitu hidrocentralu, Provincijalat se odlučuje za izgradnju vlastite hidrocentrale na Širokom Brijegu. O tome svjedoči traženje dopuštenja koje Provincijalat upućuje Upravi državnih monopola u Mostaru.¹⁶

S kolikom je pomnjom pripravljana izgradnja hidrocentrale, svjedoči službeni dopis Provincijalata od 10. lipnja 1928. (ur. br. 301/1928.) upućen fra Augustinu Zupcu koji studira u Beču: »...dozvoljavamo Vam, da za vrijeme velikih ferija prakticirate kod tvornice Voigth u St. Pöltenu. Preporučujemo Vam, da se potanko uputite u montiranje i rastavljanje turbina, te cijelu manipulaciju jedne hidroelektrične centrale. Dozvoljamo Vam, da za vrijeme rada i prakse upotrebljavate svjetovno odijelo. Dobiti ćete za kratko vrijeme Din. 3.000, odakle ćete nabaviti civilno odijelo, a drugo za ostale potrebe.«¹⁷

A da se u Provinciji ozbiljno razmišljalo o odustajanju od izgradnje vlastite hidrocentrale, rječito govori i pismo

Postojala je i mogućnost da se od rudnika u Mostaru dovede električna energija do Širokog Brijega. Fratri se ipak odlučuju za gradnju svoje hidrocentrale.

fra Augustina Zupca iz Beča napisano provincijalu 12. III. 1929.: »(...) Na sveučilištu upisujem fiz. i mat. Kao dosad, za elektrotehniku mi je nešto interes popustio, otkad sam čuo, da se bolje isplati iz Mostara elektricitetu dobivati, nego vlastitu centralu praviti.«¹⁸

Izgradnju hidrocentrale zacijelo privremeno usporava izgradnja konvikta za vanjske đake. No, hidrocentrale ostaje tihom čežnjom koja iz godine u godinu postaje sve većom. O tome nam svjedoči Arhiv Provincije koji čuva dopis Elektre iz Splita od 26. ožujka 1934. upućen provincijalu. Sam dopis započinje riječima: »Saznao sam da kanite oživotvoriti Vaš dugo već zasnovani plan postavljanja električne centrale na vodu. (...) Vrlo rado bi se odazvao ako želite, da Vas pohodim ili da na licu mjesta stvar proučimo, tako bi Vam mogao dati i ponudu kompletne izradbe, kako sam čuo da posjedujete već i gotov plan ...«¹⁹

Izgradnja i puštanje u pogon hidrocentrale na Širokom Brijegu

Izgradnja i puštanje u pogon hidrocentrale na Širokom Brijegu

Nakon što su izgrađene zgrade gimnazije i konvikta za vanjske đake, Provincijalat i samostan na Širokom Brijegu s gimnazijskom upravom sve više ulaze u projekt električne centrale na rijeci Lištici na mjestu fratarske mlinice iz 1868. U tom je smislu informativan dopis Provincijalata pod službenim brojem 507/35. od 4. svibnja 1935. gospodinu Maksi Kenu u Beograd:

»Vi ste u svoje vrijeme donijeli nama katalog od cijenjene firme koju zastupate. Mi ozbiljno pomišljamo, da podignemo malu električnu centralu u Širokom Brijegu kod Mostara. Stoga Vas uljudno molim, da ponudite:

¹³ SP sv. 75., folija 92., provincijal fra Dominik Mandić.

¹⁴ SP sv. 75., folija 218. »Ovim potvrgujem prijem Vašega cij. dopisa od 6. t. mj. kao i točnost Vaših informacija o izgradnji električnih naprava kod našega samostana i gimnazije na Širokom Brijegu...« Provincijal, fra Dominik Mandić. Arhiv Provincije čuva dopis Martina Halbreicha od 6. studenoga 1928. upućenog iz Beograda dr. Mandiću gdje ga izvješćuje da je doznao za uvođenje »električnog osvjetljenja« te se nudi kao izvođač radova i podastire svoje uvjete. Usp. SP sv. 75., folija 210.

¹⁵ SP sv. 75., folija 117. – 121. Govori o vrsti generatora koji bi trebalo ugraditi, način na koji bi se s njim spojila crpka za vodu, te temeljem predračuna potrošnje struje u KW kolika bi jačina svega toga trebala biti. Cijela je studija ispisana na njemačkom jeziku.

¹⁶ SP sv. 79., folija 134., pod ur. br. 648./29. »...električna struja služiti će za osvjetljenje franjevačke gimnazije, samostana i crkve te cijeloga mjesta na Širokom Brijegu...«

¹⁷ SP sv. 74., folija 404., u potpisu je o. provincijal fra Dominik Mandić.

¹⁸ SP sv. 81., folija 65. Fra Augustin piše da ima velikih poteškoća sa zubima zbog čega ide liječniku gotovo svaki drugi dan: »Izliječio mi je gnjenje oko zubi, sad radi na plombiranju. Neznam što će me to koštati, ako bude vele – ne ljutite se, moraću Vam račun opremiti. Prije Vam o tom nijesam javljao, jer sam držao, da je malenkost. Liječnik misli, da je velika studen uzrokovala pogoršanje.«

¹⁹ Usp. SP sv. 103., folija 355., u potpisu M. Ciciliani, vlasnik tvrtke Elektra.

1. Francis turbinu od 15 P. S. sa svim nuzgrednim stvarima, koji tu turbinu popunjuju, stanica Mostar. Pad vode kod nas 2,50 m.
2. Dinamo za gornju turbinu.
3. Eventualno kondezator u kući, koja će se rasvijetliti.
4. Eventualna Vaša uspostava hidrocentrale. Zgrada i kanali su već gotovi.«²⁰

Uz ovaj dopis postoji i dopis Provincijalata od 15. lipnja 1935. upućen J. M. Voithu u St. Pöltenu kako bi čim prije došli na Široki Brijeg radi dogovora o gradnji hidrocentrale za gimnaziju.²¹ U tom je razdoblju stiglo ili odaslano još nekoliko dopisa u svezi s električnom centralom pa je očito da će ona zaokupiti svu pozornost i Provincije i samostanske i gimnazijske uprave nakon što su građevinski poslovi oko tih dviju zgrada posve završeni.

O živoj aktivnosti oko izgradnje električne hidrocentrale na Širokom Brijegu tijekom školske godine 1934./35., ali i preko ljeta, svjedoče brojni dopisi. Dana 5. srpnja 1935. provincijal se službeno obraća (dopis br. 710) inženjeru Vasi Ristiću u Beograd da je ponudu tvrtke Voith »(...) u pogledu turbine danas potpisao i poslao u St. Pölten.«²² U istom dopisu traži da im se dostave adrese tvrtki Siemens i Jugo A. E. G. kako bi ih zamolio »za njihovu ponudu za električni dio«. Da je kupnja turbine i izgradnja centrale uistinu i aktualna svjedoči službeni dopis broj 22/35. od 7. srpnja 1935. upravitelja konvikta vanjskih đaka na Širokom Brijegu fra Bone Jelavića Upravi Provincije u Mostaru u kojem ih obavješćuje da je prema njihovom nalogu od 5. srpnja 1935., br. 711/35. »... dao nalog Poštanskoj Štedionici u Zagrebu da s čekovnog računa konvikta prenese na Provincijalni ček sumu od 60.000 /šezdesethiljada dinara/ za izgradnju hidrocentrale na Širokom Brijegu.«²³

Vremenskim slijedom Arhiv Provincije čuva dopis na njemačkom jeziku od 9. srpnja 1935. upućen na J. M. Voith Maschinenfabrik etc. St. Pölten, u kojem provincijal izvješćuje nadležne u tvornici strojeva u St. Pöltenu da je kod tehničkog odjela u Mostaru s inženjerom Vanjom pregledao sve njihove skice i na njih stavio svoje primjedbe. Upozorava ih da su na svojim skicama stavili širinu

sobe u kojoj će doći turbina 4,20 m, a ona je u stvarnosti široka samo 3,95 i ako bi se sada na zidu pravio širi prorez za tih 25 cm, onda bi se iz mlinice morao ukloniti još jedan mlinski kamen, što bi poslodavcu bilo jako žao. To se čini da bi se izbjegle sve eventualne poteškoće u samim završnim radovima. Upozorava također da je u pisme-

Fra Andrija Jelčić nadgleda rad na kanalu za hidrocentralu

nom dogovoru naručena turbina od 15 P. S. (konjskih snaga), a oni isporučuju od 20.²⁴

Slijedi cijeli niz dopisa u svezi s generatorom i elektriifikacijom samostana, gimnazije, konvikta i drugih objekata na Širokom Brijegu. Provincijalat šalje dopise mnogim tvrtkama: Jugoslavensko AEG električno društvo a. d. Beograd²⁵, Jugoslavensko Siemens d. d., Zagreb²⁶,

²⁰ SP sv. 108., folija 123.

²¹ SP sv. 108., folija 282. Između ostaloga, tu stoji: »Da wir mit Ihnen schon i längerer Unterhaltung waren, die ganze Situation ist Ihnen sehr gut bekannt. Ich bitt darum eiligst ein Offert für 15 P. S. unter annahmbaren Bedingungen franco Mostar. Bitte noch separat Turbubine-Instalierung.«

²² SP sv. 108., folija 354.

²³ SP sv. 108., folija 401.

²⁴ Usp. SP sv. 108., folija 413, 9. VI. 1935.; (Ing. Vanja hat mich aufmerksam gemacht, dass die Breite der von Ihnen genommenen Anlage auf der Skizze 4,20 m ist, die Kammer jedoch in der Wirklichkeit ist nur 3.95 m breit, wie er es auf der Skizze markiert hat. Wenn man die alte Scheidewand noch rechts um 25 cm verschieben müsste, dann in diesem Falle müssten wir einen Mühlstein, der dasteht, wegnehmen, was uns unangenehm wäre. In der Not müssen wir auch das tun.)

²⁵ SP sv. 109., folija 46, Mostar, 17. VII. 1935., br. 790.

²⁶ SP sv. 109., folija 47, Mostar, 17. VII. 1935., br. 791.

Tehnička poslovnicu Ing. Petar Banović Split²⁷, Asea Društvo za proizvodnju motora i generatora Zagreb²⁸.

Dana 13. srpnja 1935. čehoslovački konzul u Splitu dopisom se obraća Jugoškodi d. d. Škodovim Zavodima d. d. u Zagrebu:

»Franjevačka provincija u Mostaru želi provesti elektrifikaciju Širokoga Brijega na kojem se nalazi gimnazija i konvikt. Naprava je zamišljena kao pogon vodenom silom za koju turbinu sama provincija već ima od prije. Potrebno je ponuditi toj provinciji električni dio koji je potreban i to od same vodene sile cca 1000 metara sa generatorom te mehanički pumpni dio jer provincija želi dovesti vodovod iz rijeke na kojoj je vodena naprava same centrale do svojih zgrada na Brijegu. Osoba koje žive na Brijegu ima cca 350. Kako Provincija želi provesti to što prije molim Vas da uzmete ovaj upit u rad odmah. Izvolite me izvijestiti što je na tom učinjeno.«²⁹

Provincijal izvješćuje tvrtku J. M. Voith Maschinenfabrik St. Pölten (Österreich) da je primio njihovu obavijest o turbini (umjesto 15 P. S., kako je naručeno, da se isporučuje od 20 P. S.) te da je preko Bosansko – Industrijalne i Trgovačke banke u Beogradu na ime razlike u cijeni uplatio iznos od 75.000 dinara da mogu otpočeti s radovima.³⁰

Opsežne i iscrpne predradnje za izgradnju hidrocentrale privode se kraju o čemu svjedoči dopis provincijala br. 922/35. od 28. srpnja 1935. kojim izvješćuje poštovanog oca gvardijana na Širokom Brijegu o učinjenom. Između ostaloga, govori da na Široki Brijeg šalje poduzetnika Arzića koji će izvesti rad na hidrocentrali kad stigne skica:

»Sada će precrtati neke planove. Molim Te, podaj mu onu malu sobicu nad vratima. Onda neka mu Baja dadne jednu školu, gdje će crtati. Ima kod nastavnika crtanja daska, na kojoj se crta, neka mu je dade. Ako bi prenoćivanje bilo zgodno i u školi, metnite mu tamo jednu postelju, ako je nestašica soba.

Solterer piše da bi odmah trebalo posjeći one dubove u groblju. Treba 11 komada od 7 – 8 metara i 2 komada od 10 metara. U vrhu debljina treba da je 13 do 17 cm. Molim Te počinji sjeći i pripremiti. Još nisam dobio nacrt od Voitha, ali molim Te pripravi kamenja za po-

dignuće one zgrade i šodera za beton, da posao ne bude zapinjao.«³¹

Dana 10. kolovoza provincijal šalje dva dopisa. Prvi je dopis upućen tvrtki J. M. Voith St. Pölten da je s tvrtkom A. Solterer u Sarajevu 9. kolovoza 1935. potpisao ugovor za generator koji je kupljen od tvrtke Ganz i da će im gospodin Solterer poslati skicu toga generatora³². Drugi dopis odaslan je širokobriješkom gvardijanu:

»Ja se noćas povratio iz Sarajeva. Solterer i njegov instalater dolaze sutra u 7 sati. Treba da nagješ i pogodiš dva obična majstora za kopanje zida. Biće ukopano u gimnaziji i u konviktu u direktora i salonu. On će početi s gimnazijom. Njegovu majstoru stan i hranu, a Solterer će se valjda i sutra vratiti. Što više naših majstora, to će on kraće ostati. Nemora biti bogzna kakav majstor, samo je nužno, da što bolje probija sa špicom zid. Sa Soltererom sam sve pogodio. Ako se ti okreneš, moći će na sv. Franju zasjati.«³³

Da su radovi na izgradnji hidrocentrale uistinu u tijeku, govore dokumenti u Arhivu Provincije koje je rukom napisao Šimun Boras, tehničar u mirovini: »Danas sam sa mnogopoštovanim Provincijalom pogodio nadgledanje gradnje Hidrocentrale na Širokom Brijegu u roku od dvadeset radnih dana za paušalnu svotu od 1200 din (hiljadu i dvjestotine dinara) i uključivo stan i hranu.«³⁴ Postoji priznanica kojom Šimun Boras, tehničar u mirovini, potvrđuje da je od provincijalata u Mostaru primio svotu od 1.000 dinara »... za nadgledanje Hidrocentrale na Širokom Brijegu.«³⁵

Kraljevska banska uprava Primorske banovine 1. rujna 1935. javlja Provincijalatu:

»PREDMET: Uvidjaj na licu mjesta radi elektrifikacije samostana na Širokom Brijegu. Izvještavate se, da će se u vezi Vaše molbe br. 1094 od 19. kolovoza 1935. god. održati uvidjaj i rasprava na licu mjesta radi izdavanja povlastice za gradnju hidrocentrale na vodotoku Lištice na dan 21. IX. 1935. god. u 9 sati prije podne. Pozivate se da prisustvujete ovom očevidu.«³⁶

Sresko načelstvo Mostar (broj 22.343/35.) dana 8. rujna 1935. šalje Provincijalatu dopis:

»PREDMET: Uvidjaj na licu mjesta radi elektrifikacije samostana na Širokom Brijegu. U prilogu dostavlja

²⁷ SP sv. 109., folija 48, Mostar, 17. VII. 1935., br. 792.

²⁸ SP sv. 109., folija 51, Mostar, 17. VII. 1935., E. O.

²⁹ SP sv. 109., folija 16a.

³⁰ SP sv. 109., folija 56, Mostar, 16. VII. 1935.

³¹ SP sv. 109., folija 189.

³² SP sv. 109., folija 321.

³³ SP sv. 109., folija 322.

³⁴ SP sv. 110., folija 39., Blagaj, 19. VIII. 1935., Boras Šimun, tehničar u mirovini. Prima se O. M. Čuturić.

³⁵ SP sv. 110., folija 45, Šimun Boras, Blagaj, 18. VIII. 1935.

³⁶ SP sv. 110., folija 176, V. br. 36.32/35., Split, 1. IX. 1935., »Po ovlaštenju bana, načelnik Tehničkog odeljenja.«

se oglas oštampan u Službenom glasniku primorske banovine za gradnju hidroelektrične centrale na vodotoku Lištice na znanje i ravnanje.«³⁷

Prilog tom dopisu je zapisnik s uviđaja na terenu:

»U smislu propisa § 37 točke 1 zakona o iskorišćavanju vodnih snaga od 10. jula 1931. god. i izvještaja Teh. Odeljka pri sreskom načelstvu u Mostaru teh. br. 57/1086 od 27. VIII. 1935. god. a po molbi franjevačkog Provincijalata u Mostaru br. 1094. od 19. VIII. 1935. god. u predmetu elektrifikacije franjevačkog samostana na Širokom Brijegu, a pošto je molilac udovoljio propisima § 31 – 34 spomenutog zakona, ova Uprava na temelju odredbe § 17 točka a/ objavljuje svim zainteresiranim, da će se dana 21 /dvadesetprvog/ septembra 1935. god. u 9 sati prije podne držati komisijiski uvigjaj i rasprava na licu mjesta radi izdavanja povlastice molioocu za iskorišćenje vodne snage vodotoka Lištica u svrhu izgradnje hidroelektrične centrale za snabdevanje Franjevačkog samostana u Širokom Brijegu električnom energijom za rasvjetne i kućne potrebe.

Pozivaju se stoga svi zainteresovani, a ako to smatraju potrebnim da u svrhu zaštite privatnih i javnih interesa kao i stečenih prava pristupe uvigjaju na licu mjesta radi stavljanja prigovora, jer se naknadni prigovori neće uvažiti.

Uvigjaj će se održati kod starog postojećeg mlina franjevačkog samostana na vodotoku Lištice kod Širokog Brijega.

Podaci o naumljenoj izvedbi rada mogu se vidjeti kod Tehničkog odeljenja Kr. Banske uprave u Splitu i kod sreskog načelstva u Mostaru za vrijeme uredovni časova.«³⁸

U Arhivu Provincije čuva se priznanica koju je izdao tehnički odjel u Mostaru da je provincijalat hercegovačkih franjevaca uplatio 1.950 dinara na ime komisijiskih troškova »(...) za uviđaj na licu mjesta u svrhu elektrifikacije Širokog Brijega.«³⁹

Nakon obavljena uviđaja, Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu donijela je 24. listopada 1935. odluku (V. br. 3632/4/35) koju je vlastoručno potpisao ban dr. Jablanović:

*Prva Jugoslavija dala je sva
potrebna dopuštenja
za gradnju hidrocentrale.
Nije ih bilo lako ishoditi.*

»Provincijalatu Hercegovačkih franjevaca u Mostaru, opštine i sresa Mostarskog dozvoljava se da izgradi uz desnu obalu rijeke Lištice na kat. čest. br. 2202/2 katastarske opštine Mokro, sresa Mostarskog, primorske banovine, vlasništva povlastičara mlinsko postrojenje sa 7 kamenova, 1 stupom, 1 badnjom i postrojenjem za proizvodnju električne energije u rasvjetne i industrijske svrhe vlastitih zgrada položenih na Širokom Brijegu i mjesta Lištice, te da za pogon upotrebi vodnu snagu vodotoka Lištice uknjiženog kao javno dobro k. o. Mokro br. 2201, u svemu po propisima zakona o iskorišćavanju vodnih snaga od 10. jula 1931. (...)«⁴⁰

Iz ovog se dokumenta mogu iščitati mnogi podatci o hidrocentrali: podroban opis brane (benta), opis kanala od brane do hidrocentrale s mjerama, opis mlinova, opis zgrade za postrojenje (široka 6,85 m, duga 17,30 m, visoka 3 m, izrađena od kamena i pokrivena crijepom, staja za konje – široka 5,70 i duga 5,30 zidana kamenom i pokrivena crijepom) te mnogi drugi tehnički podatci.

Ban Primorske banovine dr. Jablanović potpisuje objavu u Službenom glasniku primorske banovine: god. XX, br. 1. od 5. siječnja 1937.⁴¹ Time je Provincijalat zadovoljio sve zakonske propise te je mogao pristupiti izgradnji električne hidrocentrale na rijeci Lištici podno Širokog Brijega.

Turbina je iz St. Pöltena za Mostar odasлана 21. listopada 1935.⁴² Davna želja Provincije, samostana na Širokom Brijegu i profesorskog zbora gimnazije time je privedena svom sretnom i uspješnom koncu. Dok je provincijal fra Mato dr. Čuturić bio ravnateljem gimnazije na Širokom Brijegu, zapisao je u školskom ljetopisu:

»Zarekoše se o. direktor, o. Dragičević, o. Pandžić, o. Knezović, o. V. Nuić, o. D. Zrno, o. P. Sesar, da kroz godinu dana ne će piti alkoholnih pića, a umolit će oca gvardijana, da se od toga suviška osnuje fond, da se iz toga izvede električna rasvjeta u

samostanu i gimnaziji.«

Zapis je datiran 10. listopada 1923. i ovo je prvi pisani trag o hidrocentrali. Trebalo je punih dvanaest godina da se ostvari jedna tako važna namisao.

³⁷ SP sv. 110., folija 177, sreski načelnik.

³⁸ SP sv. 110., folija 178, Split, 1. IX. 1935., Kr. banska uprava primorske banovine V. br. 3632/35., Ban: u. Z. Načelnik tehničkog odeljenja Ing. Matulović, s. r.

³⁹ SP sv. 110., folija 139, Mostar 4. IX. 1935., Šef Tehničkog odeljka.

⁴⁰ SP sv. 114., folije 299. – 306., ovjereni prijepis, otipkan na sedam stranica. U njemu su u 39 točaka navedeni uvjeti i dano obrazloženje.

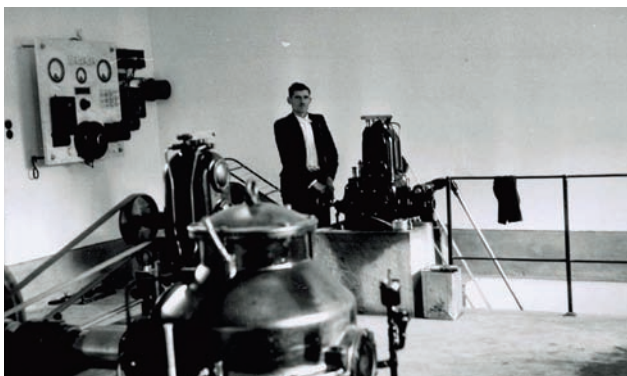
⁴¹ SP sv. 118., folija 55.

⁴² SP sv. 111., folija 11, provincijalat, 1408/35., P. T. Bosanska industrijalna i trgovačka banka Beograd, Mostar, 26. X. 1935.

Provincijal 1. ožujka 1936. kratkim službenim dopisom (br. 182/36.) opunomoćuje gvardijana širokobriješkog samostana fra Fabijana dr. Paponju da ga zastupa »(...) kod podizanja električne centrale i rasvjetljivanja samostana i okolice Široki Brijeg.«⁴³ Kada je Provincijalat prikupio sve potrebne priloge, službeno je pod brojem 308/36. dana 20. travnja 1936. odaslao dopis sljedećeg sadržaja na mostarsko sresko načelstvo: »Prema Tehn br. 142/1627 od 19. marta 1936 prilažem sve potrebne priloge ovoj molbi i molim gragjevnu dozvolu elektro-mašinskog postrojenja za elektrifikaciju u Širokom Brijegu i Koncesiju.«⁴⁴

Svečano otvorenje hidrocentrale

Hidrocentrala u pogonu. U pozadini Ivan Čuturić, djelatnik.

O svečanom otvorenju franjevačke hidrocentrale na Širokom Brijegu pismeni trag ostavlja gimnazijsko izvješće za šk. god. 1935./36.:

»4. III 1936. svečano otvorenje električne rasvjete u gimnaziji. Vlastita je hidrocentrala podignuta i mreža provedena prinosima o. fra Franje Čuturića hrvatskoga župnika u Chicagu, USA, velikoga i staroga prijatelja i dobrotvora gimnazije na Š. Brijegu. Zadnja dva sata nije bilo nastave.«⁴⁵

O istom događaju izvješćuje *Hercegovina franciscana*:

»Široki Brijeg: Ove godine provedena je elektrifikacija u Širokom Brijegu. Turbinu je napravila tvrtka Voith u St. Pöltenu. Generator je od tvrtke Ganz. Mrežu provodi Solterer iz Sarajeva. Sve je već u toku, pa će se staviti u pogon ove jeseni. I za to su zaslužna naša braća iz Amerike.«⁴⁶

Hercegovina franciscana kroz godišta dalje izvješćuje:

»Dne 2. III. 1936. otvorena je električna centrala na Širokom Brijegu, a 23. I. 1937. postavljen je u centrali auto-regulator.«⁴⁷

Sva je crkva malterisana i obojena i elektrikom rasvjetljena. (...) Nova hidro-centrala puštena je pred Božić u pogon. Koštala je 290 hiljada dinara.«⁴⁸

Fra Melhior Prlić postavio je nove električne stupove od centrale na južni dio gimnazije – sjemenište – samostan. Rupe za stupove iskopali su u ljetu 1941. dobrovoljno klerici.«⁴⁹

Nacionalizacija i uništenje

Sve što su fratri Hercegovske franjevačke provincije na Širokom Brijegu strpljivo i mukotrpno gradili, oštetili su i uništili komunisti osvajanjem Širokog Brijega 7. veljače 1945. U svom su krvavom pohodu ponajprije bez suđenja ubili sve fratre, bacili ih u ratno sklonište, zapalili i zatrpali. Jedna se skupina fratara od žestine borbi i granatiranja samostana i crkve dan prije sklonila u hidrocentralu. Tu su bili gvardijan fra Andrija Jelčić i ravnatelj gimnazije fra Radoslav Vukšić, ravnatelj konvikta fra Fabijan Paponja, graditelj gimnazijske zgrade i konvikta fra Bonifacije Majić, tada već u miru, profesor fra Leonardo Rupčić, časna braća fra Melhior Prlić i fra Fabijan Kordić, bogoslov fra Miljenko Ivanković i vikar samostana fra Mariofil Sivrić. S tim se fratrima sklonila i nekolicina sjemeništara te stotinjak civila iz okolice samostana. O tom boravku u hidrocentrali i vraćanja samostanu 8. veljače, kad je već sve utihnulo, svjedočili su tadašnji đaci, a poslije hercegovski franjevci fra Alojzije Sesar, fra Marko Dragičević i fra Dobroslav Begić.⁵⁰

U svom ponovnom pohodu na samostan siječanj – ožujak 1947. komunističke su vlasti spalile sve knjiško i arhivsko blago franjevačkog samostana i gimnazije i najstarije provincijske matice krštenih, vjenčanih i umrlih. Nakon toga su nacionalizirali (oduzeli) dio samostanske zgrade, zgradu gimnazije, konvikta, hidrocentrale te gotovo svu nekretninu fratarskog zemljišta.

Hidrocentralom je 1930. – 1945. upravljao gimnazijski prof. matematike i fizike fra Augustin Leopold Zubac (1890. – 1945.) Za tu se dužnost, kako je rečeno, po nalogu provincijala spremao za vrijeme studija, a na nju je određivan na provincijskim razmještajima osoblja. Kao

⁴³ SP sv. 114., folija 234.

⁴⁴ SP sv. 114., folija 433., provincijal, Mostar, 20. IV. 1936.

⁴⁵ Gimnazijsko izvješće za šk. god. 1935./36., str. 9.

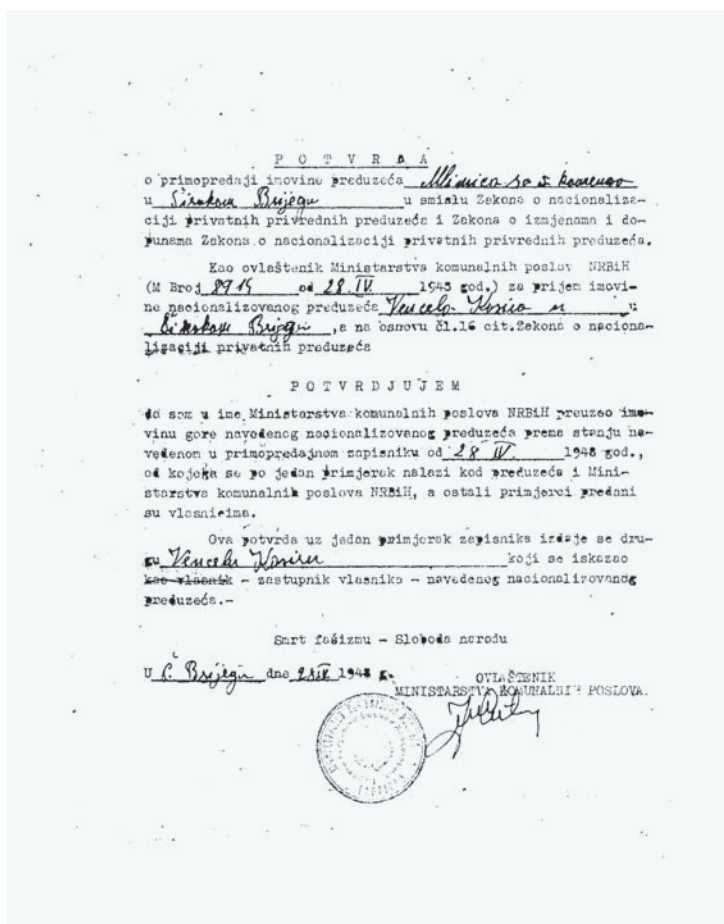
⁴⁶ *Hercegovina franciscana*, sv. I., god. 1, 1935., str. 30.

⁴⁷ *Hercegovina franciscana*, sv. I. god. 2., 1937., str. 23.

⁴⁸ *Hercegovina franciscana*, sv. III. god. III. i IV. 1940., str. 38.

⁴⁹ *Hercegovina franciscana*, sv. V., 1941., str. 52.

⁵⁰ Marić, fra A., *Tragom ubijenih hercegovskih fratara*, Mostar, 2007., str. 96. – 106.

Potvrda iz 1948. o nacionalizaciji franjevačke mlinice i hidrocentrale

i mnogo toga drugoga i ova je fratarska hidrocentrala među prvima u Bosni i Hercegovini. Posve je opravdala svoju svrhu napajajući električnom energijom sva domaćinstva u Lištici kao i javnu rasvjetu. Hidrocentrala bijaše vlasništvo Hercegovačke franjevačke provincije, a posljednji je njezin fratar upravitelj širokobriješki gvardijan (1946. – 1952.) fra Vencel dr. Kosir. O radu hidrocentrale i poslije 7. veljače 1945. svjedoči sačuvan dokument pronađen u Franjevačkoj knjižnici Mostar tijekom njezine obnove: »Godišnji obračun električne centrale na Širokom Brijegu«

Iz tog je obračuna jasno da vlasnik nema nikakvih prihoda, naprotiv, godišnje na hidrocentrali gubi 60.874 dinara. Porezni odsjek Ministarstva financija odredio je godišnji razrez poreza na hidrocentralu i zemljoradničku dobit na 85.000 dinara. Proizvoljno su izračunali da je čista godišnja dobit od hidrocentrale 90.000 dinara, a zemljoradnje 75.000 dinara. Gvardijan fra Vencel Kosir na ovakvo se porezno rješenje Ministarstva financija u Sarajevu bezuspješno žalio.

Nešto kasnije hidrocentrala će biti nacionalizirana. Jedno je od objašnjenja otuđenja bilo da su fratri htjeli imati struju samo za sebe, a da je nisu omogućili i »radničkoj klasi«. S te su male hidrocentrale nakon nacio-

nalizacije razveli mrežu na više naselja tako da zamalo više nitko nije imao struju. Kasnije je u Franjevačkoj knjižnici u Mostaru pronađen zapisnik kojim je evidentiran inventar hidrocentrale na dan nacionalizacije 28. travnja 1948. Zapisnik su potpisali:

- Strahinja Dramušić, zapisničar
- Ilija Zečar, ovlaštenik Ministarstva komunalnih poslova
- fra Vencel Kosir, ispred poduzeća hidrocentrale.

U zaglavku tog zapisnika stoji:

»Sva postrojenja Elektrine Hidrocentrale u Širokom Brijegu koja je nacionalizovana dana 28 aprila 1948 godine od strane ovlaštenika Ministarstva komunalnih poslova druga Ilije Zečara, prema gornjem zapisniku primio sam u ispravnom stanju na dalje rukovanje.

Široki Brijeg, 28 aprila 1948 godine

Predao na rukovanje: Ilija Zečar (vlastoručni potpis)

Primio na rukovanje: Čutura Ivan (nema potpisa).«

Uz zapisnik je načinjena i potvrda o primopredaji imovine: »Mlinice sa 5 kamenova u Širokom Brijegu s M. brojem 8915 od 28. 4. 1948 godine«. I ovaj je dokument sačuvan u Franjevačkoj knjižnici Mostar.

Zbog neznanja i nebrige novih vlasnika hidrocentrale i mlinica ubrzo prestaju s radom, a s vremenom su se pretvorile u ruševinu. Godine 1991. preko hidrocentrale je izgrađena zaobilaznica od Širokog Brijega prema Mostaru. Danas je taj biser fratarske volje i domišljatosti, a ujedno i viktimološko mjesto Hercegovačke franjevačke provincije, još gomila srušenog kamenja i postroja turbine. Gvardijan fra Sretan Ćurčić i vicepostulator fra Miljenko Stojić čišćenjem i pripremnim radnjama polako počinju njegovu obnovu. ✍

Današnji izgled mlinice i hidrocentrale nakon čišćenja